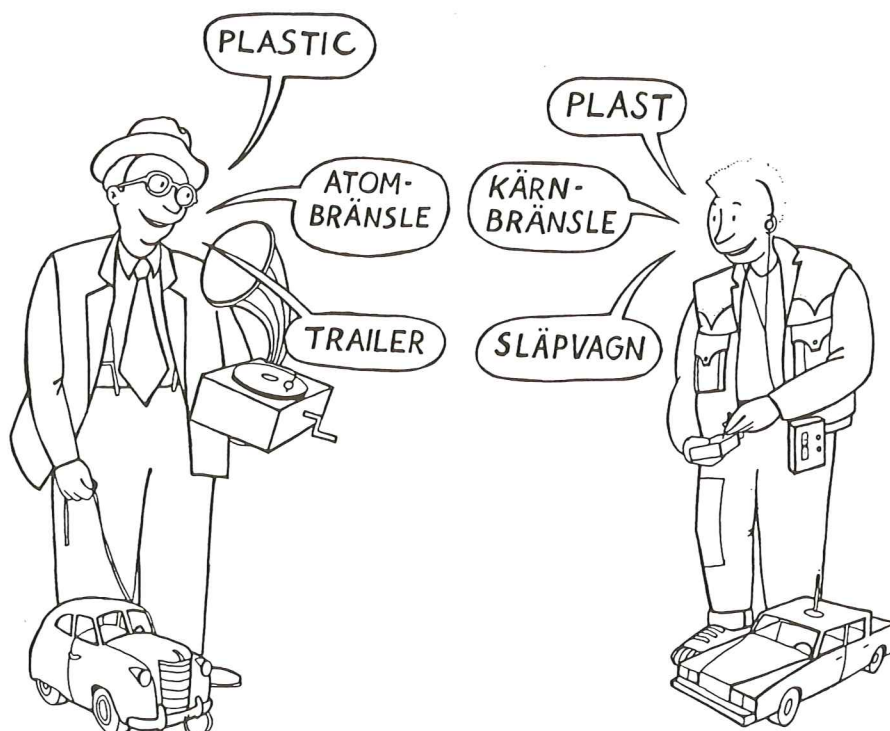

TNC-Aktuellt

NR 3 1986 · ÅRGÅNG 27, INFORMATION FRÅN TEKNISKA NOMENKLATURCENTRALEN · ISSN 039-8438

Plastics-påse sa man på 40-talet.

Yta eller *area* eller *bådadera*? Det är frågan.

I förra numret av TNC-Aktuellt stod det att många säger *data* när de menar *dator*. Mats Linder på SIS håller inte med om det.

Innehåll: TNCs nya ordlista om plast och gummi s 2 • Terminerna plast och gummi s 2 • Kunskapens träd s 3 • Läsarbrev s 5 • Fackspråk – tyskt och svenskt s 6 • Bok om terminologiskt arbete s 9 • Ny ordbok från Språknämnden s 9 • Notiser s 10 • Citatet s 10 • Termfrågor i urval s 11 •

TNC · BOX 2303 · S-10317 STOCKHOLM · TEL 08-249290

TNCs nya ordlista om plast och gummi

I oktober kommer Plast- och gummiteknisk ordlista ut, en publikation gemensam för SIS och TNC. De två områdena plastteknik och gummiteknik har till en del gemensam terminologi, men där finns också skiljaktigheter. Ordlistan blir därför ett medel för samordning av termer och begrepp mellan de två teknikområdena.

Ordlistan tar upp ca 1 700 termer med definitioner. Till termerna ges översättningar till engelska, franska, tyska, danska, norska och finska.

Det var den kommitté inom SIS som har ansvar för plast- och gummiteknisk terminologi som 1980 tog initiativet till projektet och som har haft det administrativa ansvaret för det.

Den största delen av arbetet har utförts av Hans Palmgren (Trelleborg AB), Knut Ljungh (Perstorp AB), Kristina Adebo (TNC) och Inger Carsbring (TNC). Hans Palmgren, utan vilkens arbete projektet inte hade varit genomförbart, fick tyvärr inte se resultatet i tryck. Han avled vintern 1986.

Ordlistan finns att köpa hos

Svensk Byggtjänst
Box 7853
103 99 Stockholm
08-734 50 00

Termerna plast och gummi – en liten historik

Dagligen stöter vi på ord, och speciellt ord med fackspråksanknytning, som hämtats direkt från främmande språk. En del av dem har passats in i det svenska språket, med andra får vi problem som rör t ex stavningen, böjningen eller uttalet.

Förvisso är inte detta med att ord lånas från främmande språk någon ny företeelse. Termen *plast* som benämning för ett av de vanligaste materialen idag har närmast lånats från engelskan.

En av de första frågorna som ställdes till TNC när organisationen bildades 1941 var huruvida det fanns någon lämplig svensk benämning på det engelska "plastic". Branschfolk använde *konstharts* som benämning på det material som de framställde. *Konstharts* motsvarade dock inte helt de engelska "plastics", som också omfattade andra plastiska material såsom gummi (!) och konstsilke (!) utöver nylon och bakelit etc.

Svenska Konsthartsföreningen, som var utrustad med en nomenklaturkommitté, tog sig an uppgiften att finna lämpligare termer än plastic och konstharts. Några år gick, och 1948 bestämdes det på ett möte att *plast* var en lämplig svensk benämning. Föreningen ändrade samtidigt också namn till Svenska Plastföreningen.

Gummi räknades fortfarande som en naturprodukt, fast man redan under första världskriget producerade syntetgummi i industriell skala. I TNC 30 Plastteknisk ordlista, utgiven 1958, återfinns gummi och naturrågummi bland naturprodukterna och syntetgummi bland plaster som tekniska material:

gummi

högmolekylärt material, med eller utan inblandning av fyllmedel, som är vulkat eller vulkbart eller som i sig själv utan särskild behandling är hög-
elastiskt

naturrågummi

i naturen förekommande gummi

syntetgummi

syntetiskt framställt gummi

Att man kunde inordna syntetgummi bland plasterna beror på att man såg plast som material som kunde ha många olika egenskaper beroende på hur det bearbetats, vilka fyllmedel som ingick o d. I definitionen av plast i TNC 30 framgår detta tydligt:

plast

material bestående av eller som karakteristisk beståndsdel innehållande makromolekylära organiska föreningar, och vilket under något bearbetningsstadium är plastiskt formbart till en i regel fast slutprodukt

Anm. Termen plast kan ej exakt definieras. Ovanstående definition inrymmer vissa material vilka dock ej bör kallas plaster, t ex agar- agar, gelatin m fl äggviteämnen.

Tio år senare, i TNC 39 Gummiteknisk ordlista, räknas gummi inte längre som naturprodukt eller som plast:

gummi

högmolekylärt, vulkbart och efter vulkningen elastiskt material, naturligt eller syntetiskt, med eller utan fyllmedel eller andra beståndsdelar

I Plast- och gummiteknisk ordlista, som kommer att fastställas som svensk standard och som utkommer i oktober, utgår man i beskrivningen av plast och gummi från en annan indelning. Man har där två grupper, elaster och plaster, och gummi definieras som en typ av elast:

elast

plast

gummi termoelast hårdplast termoplast

gummi

elast som kan tvärbindas eller redan är tvärbunden så att den blir till största delen olöslig, men kan svälla, i kokande lösningsmedel såsom bensen, metyletylketon eller azeotrop blandning av etanol och toluen

TNC-Aktuellt

Nyhetsblad för TNCs medlemmar.

TNC är en ideell förening och har till uppgift att verka för att en lämplig teknisk terminologi skapas och används inom offentlig förvaltning, näringsliv, utbildningsväsen och massmedia.

Redaktion:

Berit Björk
Åsa Holmér

Prenumeration:

Gunnel Johansson

Postadress:

Box 2303, 103 17 Stockholm

Gatuadress:

Stora Nygatan 45, Stockholm

Telefon: 08-24 92 90

Postgiro: 55 60 12-3

Bankgiro: 711-1925

TNC-Aktuellt utkommer med 4 nummer per år och kostar 75 kr för en helårsprenumeration.

Eftertryck tillåts om källan anges.

plast

polymermaterial med begränsad elastisk töjbarhet, som under något stadium i sin bearbetning är plastiskt formbart

Av denna lilla historik kan man lära: en teknisk terms betydelse kan förskjutats beroende på den utveckling som sker inom teknikområdet ifråga (inte på att man blir duktigare på att definiera). Man kan med andra ord inte alltid veta om den term som man idag bestämmer sig för och gör en definition till blir bestående. Språket är levande!

Inger Carsbring

Kunskapens träd

Begreppet 'information'

Under 1985 kom flera boktitlar, konferenser och diskussioner att kretsa kring ämnet "information". I bokfloden noterar man titlar som Sture Alléns och Einar Selanders "Information om information" (som recenserades i TNC-Aktuellt 1986:1), Lars Höglunds och Olle Perssons "Information och kunskap", Leif Drambos "Infotopia", Stig Lindholms "Kunskap", Bengt-Arne Vedins "Informationssamhället nästa!" Ett genomgående drag i dessa framställningar är tendensen att problematisera begreppet 'information' och dess innehåll.

För tio år sedan beskrevs ofta tillgången till information som en absolut men knappast närmare analyserad förutsättning för forskarens arbete eller medborgarens inflyt-

ande i samhället. Den framsynte bibliotekarien med sina insikter i informationssökningens teknik och redskap skulle bistå den omgivning vars orientering hotades av informationsexplosionen.

Statskontorets "framtidskonferens"

Det är nu dags att hämta andan och reflektera över informationssamhället. Statskontoret har tagit sin del av ansvaret och den 25 april arrangerade man en konferens med temat "Kunskapens träd. Biblioteken i informationssamhället". Generaldirektören Claes Örtendahl formulerade ett demokratiskt credo. Han önskade ett brett och fritt informationsflöde, tillgängligt för alla. Målsättningen borde vara ökad och förenklad tillgång till information. Vissa informationsatsningar, menade Örtendahl, hade onekligen misslyckats och liknade mest impulsen att kasta sig i bassängen innan cementet (eg betongen, TNCs kommentar) stelnat och vatten tappats på. (Var och en må söka i sin egen erfarenhet efter exempel!)

I begynnelsen ...

Mer pessimistisk var Harry Järv, biblioteksråd vid Kungl biblioteket. I berättelsen om syndafallet fann Järv en första beskrivning av konflikten mellan en härskare och hans undersåtar om tillgången till information. Bibelns parafraserade översättning av den sumeriska myten introducerade ett kunskapsfientligt element och vägen till ett upplyst västerländskt samhälle blev mödosam. En nyckelfigur på vägen mot informationssamhället var filosofen Leibniz. I rollen som bibliotekarie formulerade han en klar uppfattning om sin yrkeskårs ansvar och skyldigheter. Han var också medveten om att det vetenskapliga språket måste generaliseras och laborerades med en kalkyl för en maskin som skulle effektivisera informationssökningen.

Trots sådana kunskapsbefrämjande insatser måste Järv konstatera ett sorgligt glapp mellan teknikens och naturvetenskapens framgångar och ökande missförhållanden i samhälle och miljö. Informationssamhällets svagheter är uppenbara. Datorn saknar faktiskt omdöme och ger bara råmaterialet till kunskap. Balansen mellan humanistisk och teknisk kultur måste återupprättas!

Samhällets syn på information och kunskap

Kulturminister Bengt Göransson framförde i ilfart sitt kulturpolitiska budskap, som nästan uteslutande tycktes riktat till folkbiblioteken. Han kritiserade "medialgalningarna" och framhävde boken som bibliotekens centrala medium. De som kritiserar ansvariga planläggare av nationalencyklopedien för att prioritera "pappersboken," framför en maskinläsbar version bemöttes av invändningen, att ett uppslagsverk har betydelse inte bara som färdig produkt utan också under tillblivelsen, då det ger upphov till kunskapsinventering, dialog och diskussion. Inte ens uppslagsverk läses med hjälp av register. Böcker har den förträffliga egenskapen att läsaren själv kan bestämma förhållningssätt till mediet.

Barbro Thomas, Statens kulturråd, visade på biblioteket i Alexandria (300-talet f Kr) som ett fatalt exempel på grekisk narcissism. Universalbibliotekets roll är överspelad men dess mönster gör sig ännu gällande i folkbibliotekens budgetäskanden. Principen "ju mer, desto bättre" hävdas där trots att den expanderande litteraturvolymen inte står i proportion till utlåningsvolymen. Vårt samhälle producerar ett överflöd av både böcker och information. Bibliotekariens uppgift bör vara att välja kvalitativt. Biblioteken behöver informationsspecialister.

Informationsdemokrati

Överbibliotekarie Kari Marklund, Lunds universitetsbibliotek, tyckte att biblioteken skall bidra till skötseln av vår hjärna. Projektet "Maggie's Place", lokaliserat till ett amerikanskt kommunbibliotek, utpekades som ett lyckat exempel på informationsdemokrati. "Maggie's Place" är ett resurscentrum för publicerat material och ett informationscentrum för kommunen. Man samarbetar med biblioteket för U S Army Airforce och ortens universitetsbibliotek. Databaser, ordbehandling, elektronisk post och andra faciliteter står till kundernas förfogande. Informationen kan sökas direkt på stället eller hemma via en personator. Bibliotekets "varmvara", tre bibliotekarier, står till tjänst vid svårare informationsökningar.

Marklund betonade fördelen med att kunna inhämta information från flera källor på ett och samma ställe. Tekniken kan i allt högre grad utnyttjas på människans villkor. Utvecklingen går också mot interaktiva system, där människan för en dialog med datorn. Slutklämmen var: böcker för kunskap, datorer för information.

Information, kunskap, visdom

Docent Stig Lindholm, författaren till boken "Kunskap", kom själv till tals och inledde med att citera filosofen Henryk Skolimowsky: "Den kunskap man har är ett viktigt kännetecken på ens väsen". Den kunskap man kan lägga på burk, dvs anpassa till automatisk databehandling, är nödvändig men begränsad. Faran är att den blir ett dolt paradigm, en förebild för hur verklig kunskap skall se ut. Motvikten till kunskap är visdom, som kännetecknas av eftertänksamhet och omdömesförmåga. Den kunskap som kommit samman med vårt vara be-tecknade Lindholm som visdom.

Lindholms distinktioner tycktes bidra till en viss begreppsförvirring. Begreppet 'information' nämndes inte, 'kunskap' definierades inte och 'visdom' beskrevs närmast i poetiska ordalag.

Avgiftsbeläggning av informationstjänster

Återkommande i flera anföranden var frågan om avgiftsbeläggning av informationstjänster. Harry Järv ansåg att sådana avgifter utgjorde ett hot mot informationsdemokratin. Information skall inte vara en handelsvara. Kulturministern gjorde en distinktion av tvivelaktigt praktiskt värde: kunskap skall vara gratis, information skall

få kosta. Eftersom datorbaserade informationstjänster kan utnyttjas kommersiellt bör de debiteras.

Kari Marklund berörde informationsverksamhetens ekonomiska sida då han påpekade att verksamheten vid "Maggie's Place" är föremål för en kontinuerlig utvärdering. Biblioteket bör göra sig outhärligt och bli det för den allmänhet som betalar för det. Kundens bedömning av kvaliteten måste vara avgörande!

Vice ordförande i Sveriges allmänna biblioteks-förening, Margareta Törngren, utdömde – liksom indirekt Järv – termen *gratisprincip*. Den service som avses är redan betald! Törngren introducerade en neologism: *betalbibliotek*. Men har samhället råd till sådana? Riksdagen har sagt nej till avgiftsbeläggning av lån och för närvarande diskuteras endast debitering av informationsökning, kopiering osv. En ny situation har uppstått och folkbiblioteksprincipen är i gungning i hela Europa. Hur skall samhället bemöta det kraftigt ökade antalet kvalificerade frågor vid stadsbibliotekens informationsdiskar? Vem äger databasernas innehåll? Vad är den grundläggande egenskapen hos det vi kallar information? Hur ska man definiera det som skall vara gratis för alla? Finns det inte en risk för att man strävar att bevisa sitt värde som bibliotek genom införande av avgifter? Törngren avslutade med en uppmaning till folkbiblioteken att inte sluta avtal med djävulen. Eva var den första bibliotekarien. Adam fick informationen gratis: "Att det sedan gick åt h-e är en helt annan historia!"

TNC och avgiftsfrågan

Samhället saknar ännu en samlad uppfattning om vilka principer som bör gälla vid debitering av informationstjänster. För en institution som TNC gäller att vi ger både sådana råd som kan anses befrämja den enskildes kunskap om sitt modersmål, och sådana som hjälper andra att tjäna sitt levebröd. Arbetet med en termfråga kan engagera både bibliotekarie, terminologer och andra sakkunniga. En utredning kan ta flera timmar i anspråk, och det faktum att datorer ibland kommer till användning vid informationsökningen kan inte bli ett avgörande kriterium vid debitering. Hur skall man för övrigt kunna särskilja de tillfällen då informationen man förmedlar befrämjar kunskap, från sådana då den gynnar privatekonomin? När är en översättning till mera gagn för översättaren än för samhället? Avgiftsbeläggning av TNCs informationstjänster kan vara nödvändig, men den kan också avskräcka ekonomiskt svaga kunder och kunder som söker kunskap utan att för den skull vara beredda att betala.

Magdalena Gram

Läsarbrev

Alvar Ellegårds föredrag, som refererades i TNC-Aktuellt 1986:2, innehöll ett delavsnitt med rubriken "Area och yta – nödvändigt med två termer?" Henrik Sjöblom från Byggstandardiseringen (BST) har i sin kommentar ersatt frågetecknet i rubriken med ett utropstecken.

Han ger här tre huvudskäl till varför BST – i samråd med TNC – valde termen "area" i stället för "yta" i den standard, utgiven 1978, som beskriver hur man mäter och beräknar storleken hos ytor och volymer i byggnader.

Det förra numret av TNC-Aktuellt har inspirerat till flera kommentarer. Mats Linder från SIS har åsikter om orden "data" och "dator", som Alvar Ellegård diskuterar på s 6. Exemplet "data" – "dator" – nämns också i artikeln "Att tävla i termskapande" på s 8.

Area och yta – nödvändigt med två termer!

Internationell anpassning

Ett skäl till att man föredrog termen *area* var att man ville följa det internationella standardiseringsorganet ISOs rekommendationer. I de sk SI-standarderna, ett antal standarder för måttenheter, har ISO bl a fastställt att storleken av en yta skall kallas *area*, med beteckningen A. Detta har vidare fastställts av SIS som svensk standard, vilket innebär att övriga standardiseringsorgan bör följa dessa regler i sitt standardiseringsarbete.

SÖ-regler för matematikterminologi

Ett annat skäl för termvalet är att Skolöverstyrelsen i ett häfte utgivet under mitten av 60-talet rekommenderar *area* för en ytas storlek. Därmed har alla ungdomar som gått i grund- och gymnasieskolan sedan slutet av 1960-talet fått lära sig att ytans storlek kallas *area*. För den generationen är det således helt naturligt att man talar om en bostads *area*, medan de tidigare termerna *lägenhetsyta*, *boyta* m fl låter ovant i deras öron. Under utredningsarbetet gjordes ett antal tester bland studerande ungdomar och nyblivna tekniker, vilka alla utan förbehåll föredrog termen *area* framför *yta*.

Betydelseskällnader – förväxlingsrisker

Ett tredje skäl till valet av *area* framför *yta* var att *yta* hade definierats på så många olika sätt. I tidigare regelsamlingar för Yt- och volymeräkning, utgivna av olika organisationer och myndigheter, användes efterledet *-yta* i kombination med förled som *lägenhets-*, *bostads-*, *vånings-*, *program-* etc. Alla dessa "ytor" hade således sin specifika betydelse och uppmättes med hjälp av olika mätregler.

Som exempel kan nämnas att man i begreppet *lägenhetsyta* enligt Fastighetsnomenklaturen inte räknade med innerväggar som är 15 cm tjocka eller däröver, medan Bostadsstyrelsens mätregler angav att *bostadslägenhetsyta* innefattar innerväggar intill en tjocklek av 15 cm, men inte däröver. Genom att i den nya standarden övergå till

efterledet *-area* i kombination med delvis nya förled kunde läsaren förstå att det gällde nya begrepp med en delvis annan innebörd.

"Byråkrats språkmarodörer"

Den nya standarden, som kom 1978, fick en god tillämpning, främst inom området nybyggnad av statligt belånade bostäder. Anledningen var att Bostadsstyrelsen tillämpade standarden i sina mätregler och blanketter. Berörda parter inom byggbranschen lärde sig snart de nya termerna och deras innebörd.

I förarbetet till 1981 års Fastighetstaxering, där BSTs kommittéordförande Bertil Hall deltog, föreslogs det att den nya standarden med sina regler och termer skulle tillämpas. I samband med riksdagsbehandlingen observerade någon av regeringskansliets språkexperter termen *primär bruksarea*, vilken ansågs för svårbegriplig för allmänheten. Frågan lär t o m ha förelagts dåvarande statsminister Fälldin, som höll med om att termen var för svår för medborgarna. I stället skulle den enklare termen *bostadsyta* användas. Ämnet blev sedan föremål för massmedias intresse. Såväl dagstidningar som radio och TV tog upp frågan under rubriken "Byråkrats språkmarodörer".

Riksskatteverket bestämde sig då för en annan term: *bostadens yta*, med samma betydelse som standardens *primär bruksarea*. Orsaken var att man inte ville använda den föreslagna termen *bostadsyta*, som man ansåg skulle kunna komma att förväxlas med den bostadsyta som med en annan innebörd användes i Bostadsstyrelsens tidigare mätregler.

Samtidigt etablerades en ny term *värdearea*, en uträknad *area* som ingick i beräkningsunderlaget för det slutliga taxeringsvärdet.

Ny standard – nya termer

Efter några års användning var den första standarden mogen för en revidering, bl a för att bättre tillgodose behovet av regler för lokaler och för befintligt byggnadsbestånd. En av ambitionerna var då att söka förenkla terminologin som onekligen rönt mycken kritik – delvis välmotiverad! Lösningen blev därför att det för många "svåra" ordet *bruksarea* endast används som benämning på ett sätt att mäta t ex en lägenhet. Genom att precisera innebörden av olika utrymmens användning och kombinera dessa med efterledet *-area* fick man ett begränsat antal lättbegripliga och lättuttalade termer.

Således innebär *boarea BOA* 'bruksarea för boutrymme', *biarea BIA* 'bruksarea för biutrymme' (till bostäder), *lokalarea LOA* 'bruksarea för lokalutrymme' och *övrig area ÖVA* 'bruksarea för övrigt utrymme'.

Eftersom revideringsarbetet resulterat i så många väsentliga ändringar, både sakliga och redigeringsmässiga, beslöt BST att ge ut en ny standard med nytt nummer och ändrad titel, nämligen: SS 02 10 51 Area och volym för husbyggnader. Terminologi och mätregler.

Förhoppningen är nu att den nya standardens termer och mätregler skall kunna användas i alla de sammanhang där behov av ytstorlekar finns, alltifrån programmering

och projektering via finansiering, byggande och förvaltning till värdering och försäljning av fastigheter.

TNC och BST hoppas att alla berörda, både tekniker och vanliga medborgare, utan problem skall kunna använda sig av standardens terminologi och tillämpa dess mätregler.

Henrik Sjöblom
Projektledare på BST

PS Terminologiska avarter

De tre nya termerna *bruttoarea BTA*, *bruksarea BRA* och *nettoarea NTA* har kommit till användning i olika sammanhang. Den mest frekventa termen är *bruksarea* med sin förkortning *BRA* eftersom den närmast motsvarar den tidigare termen *lägenhetsyta*. I stället för att bokstavera förkortningen *B-R-A* har den i tal kombinerats med *-yta* och blivit *BRA-yta*, ett intressant exempel på hur en förkortning, som i sig kan uttalas som ett nytt ord, kan bilda en helt ny icke önskvärd ordkombination.

En annan fråga som man försökt få svar på är varför man använder de båda näraliggande termerna *area* och *areal* i delvis olika betydelse. Som bekant används den senare enbart när det gäller större markområden som *skogsareal*, *åkerareal* o d, medan viss tveksamhet råder när det gäller t ex *tomtareal*(l), *gatuareal*(l) m m. Både norskan och danskan har bara den ena termen: *areal*. Att ändra det svenska språkbruket i detta avseende har visat sig svårt, speciellt som det i många gamla lagar och andra skrifter ofta står *areal*.

Kommentar från TNC:

För TNC, som tidigt på olika sätt deltagit i de arbeten som Henrik Sjöblom redogör för, har det starka motstånd som på sina håll visats mot *area* förvånat. Inte kan det väl vara så svårt att förstå att man i vissa situationer, när man vill vara entydig, har behov av att skilja på *yta* och *area*. Hör här bara: "På provkroppens överyta fästs en metallplatta med samma area som överytans."

"Det var fel på datan"

Jag har med intresse läst senaste TNC-Aktuellt och bl a fäst mig vid påståendet (på två ställen) att ordet *dator* "nu" ofta får stå tillbaka för *data*. Det tror jag är en sanning med modifikation.

För det första är det mitt intryck att *data* används mindre nu än för låt säga fem år sedan, och för det andra – vilket är viktigare – tror jag att innebörderna är olika. Ingen människa, vill jag påstå, skulle peka på själva datamaskinen och säga "det där är en data". När folk säger *data* så härrör det från uttrycket "det ligger på data", och vad man menar med exempelvis "det är fel på datan", "vi har ingen kontakt med datan" är själva systemet – maskiner,

program, ja även människorna som sköter det hela. Felet "på datan" kan vara t ex att nån har gjort ett fel i inmatningen eller en miss i programmeringen, eller att strömmen inte är på . . . Talaren menar inte att vara så konkret (eller så väl införstådd med hur det hela fungerar) som att påstå att det är just maskinen det är fel på.

Dessutom understryker det faktum att det inte går att böja *data* (=dator) i pluralis ytterligare att ordet bara används i vissa sammanhang, nämligen just sådana (närmast abstrakta) som jag har antytt ovan.

Således tror jag att Alvar Ellegård är för svepande i sin formulering och TNC för snar att instämma. Vem har för övrigt hört någon tala om en "persondata"?

Mats Linder
SIS

Fackspråk – tyskt och svenskt

Sedan äldsta tid har nödvändiga uppgifter fördelats på olika individer allt efter kön, ålder, begåvning och styrka. Yrkesgrupper som bönder, smeder, präster och läkare känner vi sedan historiens början.

Arbetsdelningen och specialiseringen går vidare. Den har gynnats av städernas framväxt och industrins utveckling – stordrift, ständigt fler produkter, större marknad. I dag gynnas den särskilt av automatisering, databehandling, mikroprocessorteknik. Arbetsprocesser bryts ned i små steg, och en del steg automatiseras; stegen måste samordnas, och även samordning och styrning kräver sina specialister.

Arbetsdelning och kommunikationsbehov inom ett fack kräver för ändamålet anpassade språk – fackspråk.

Dieter Möhn och Roland Pelka har skrivit en introduktion i tyskt fackspråk för tyska studenter. Boken är emellertid värd att studeras också av den som har svenska som modersmål. Mycket av det som sägs i boken är nämligen giltigt för fackspråk i allmänhet. Till och med i detaljer, t ex ordval och grammatik, upptäcker man lätt likheter med svenskan.

Boken har många förtjänster. Den visar hur fackspråk ser ut och hur de används. Den beskriver hur fackspråken utvecklas i takt med en samhällsutveckling där arbetsdelning och specialisering är ett viktigt inslag.

Framställningen bygger på exempel från tekniska texter. Detta gör, tillsammans med många övningsuppgifter, boken till ett nyttigt läromedel för den som intresserar sig för tyskt fackspråk.

Fackspråk som en typ av språklig variation

I det första kapitlet ringar författarna in fackspråksbegreppet. De utgår från språkets funktioner, människors gruppering i samhället och språkdrag som är typiska för facktexter.

Ett språk differentieras efter skilda uppgifter: det behövs olika språk för beskrivning, instruktion, direktiv m m. Författarna utgår från texter där någon av sju huvudfunktioner dominerar.

Tre av texterna skiljer sig från de fyra övriga: de innehåller facktermer. Det är just de tre där *beskrivning*, *instruktion* eller *direktiv* är den dominerande funktionen: en tidningsnotis om en oljebrännare, ett stycke ur en handbok i bergsbestigning, ett utdrag ur en förordning om oljetankar och andra behållare.

Samhällets medborgare grupperar sig för olika ändamål. Med tanke på arten av inbördes kommunikation kan man se grupper i samhället såsom "övervägande gemenskapsorienterade", "övervägande intresseorienterade" eller "övervägande sakorienterade". Till den sista gruppen hänför Möhn och Pelka bland andra fackfolk. Dessa hör dit till följd av utbildning och yrkesverksamhet.

Ordval, *grammatik* och *textstruktur* visar drag som kännetecknar *fackspråk*. För det första behandlar Möhn och Pelka ord (jag tillåter mig att ersätta deras exempel med exempel från svenskt fackspråk):

1. **fackspecifika ord**, som visar hur fackfolk differentierar sin verklighet djupare än lekmän; både arvord (jorda, mäld) och lånord (shunta, erodera)
2. **mer allmänna ord**, som i fackspråk ges en speciell betydelse (minne, rot)
3. **särskilt vanliga ordbildningsmönster**, t ex
  - avledningar på *-are*, som betecknar aktörer eller verktyg (systemerare, lokförare; räknare, strömställare)
  - fasta mångledade sammansättningar, bl a sådana med siffror och bokstavs-beteckningar (hårdmetalltrissa, röntgenskyddsglas; 2-lägesventil, T-ventilation)
  - fasta, väldefinierade fraser (ickejoniserande strålning, biologiskt gränsvärde)

För det andra pekar de på särskilt vanliga drag i meningsbyggnaden, t ex

- drag, som antyder en tendens till komprimering av det språkliga uttrycket och till begrepps-låsning:

delgivning,

trafikdifferentiering;

Vid provmaterial med finmaterial på kornens ytor . . . /= *Om provmaterialet har finmaterial på kornens ytor . . .*;

En till två inbördes lika hjul kopplad axel . . . /= *En axel som är kopplad till två hjul som inbördes är lika . . .*

- inskränkt bruk av verbens former – ofta presens passivum – vilket antyder koncentration på saken, strävan efter allmängiltighet, ovilja att nämna agerande personer:

En möjlig lösning för det fall att minnet byggs upp kring en enda lagringsslinga visas i figur 5.2). /= *I figur 5.2 visar jag hur man skulle kunna gå till väga för att bygga upp minnet kring en enda lagringsslinga.*

Slutligen behandlar de drag som rör facktexter såsom helheter, t ex uttryckliga textdeklarationer (Rapport, Bruksanvisning, Styckelista) och hårt strukturerad framställning som ofta understryks genom avsnittsnumrering med hjälp av decimalsystemet.

Fackspråk och deras fack

Det går inte att avgränsa olika fack eller fackspråk mot varandra med hjälp av en yrkesklassificering, ty den döljer olika gruppers samverkan inom produktionen; det finns knappast ett försäljningsingenjörernas gemensamma fackspråk som är helt skilt från konstruktörernas. Lika lite förstår en modell som UDK, som tjänar syftet att ordna dokumentation och vetande för rationell återvinning.

Men klassifikationen av yrken och vetande pekar på ett par faktorer som vi behöver ta hänsyn till för att avgränsa och gruppera fackspråkssituationer, nämligen sakområdet och deltagarnas inbördes förhållande, socialt och kunskapsmässigt.

Författarna presenterar en modell för sådan typologi; de räknar med sex situationsfaktorer som måste beaktas i beskrivningen:

1. Föremål, sakförhållanden
2. Deluppgift
3. Verksamhetsställe
4. Deltagare
5. Deltagarnas inbördes förhållande
6. Medium

En situationsbestämning enligt modellen skall exemplifieras: I en bilverkstad (3) organiserar två likaberättigade (5) mekaniker (4) genom samtal (6) sitt samarbete med att pröva kompressionen (2) i en bilmotor (1).

Fackspråk och deras funktionsbestämda kännetecken

I bokens tredje kapitel visar författarna hur fackspråkliga drag följer med en texts funktion av beskrivning, instruktion eller direktiv.

De analyserar för ändamålet sjutton texter med olika funktioner (produktbeskrivning, funktionsbeskrivning, analys, avhandling, reklamation; lexikonartikel, anvisning, kokboksrecept, arbetsföreskrifter; spelordning, författning, bestämmelse; begreppsförklaringar ur en handbok, en lag och föreskrifter).

Analysen bekräftar att både språkdrag och situationsfaktorer måste vägas in för att man skall förstå varför en

F a c h t e x t e

Textfunktion	Dokumentieren Unterrichten Bekanttmachen Kommentieren In-Kenntnis-setzen Zur-Kenntnis-bringen Benachrichtigen Mitteilen Stellung-nehmen Rezensieren	Anleiten Rat-geben Empfehlen Begutachten Werben Unterweisen Anraten Beraten Vorschlagen Hinweise-geben	Anordnen Anweisen Vorschreiben Regeln Beauftragen Verordnen Bestimmen Verfügen Festsetzen Erlassen Normen	Beantragen Anfragen Ersuchen Bestellen Vereinbaren verb. Vereinbaren Reklamieren Einspruch-erheben Entscheiden Genehmigen Urteilen .. ..
Textdeklaration	Bekanntmachung Kommentar Benachrichtigung Mitteilung Stellungnahme Rezension Protokoll Niederschrift Rundschreiben Bericht Zeugnis	Anleitung Ratgeber Gutachten Unterweisung Vorschlag Hinweis Mitteilung Lehrbuch Fachkunde -Lehre	Anordnung Anweisung Vorschrift Regel Auftrag Verordnung Bestimmung Verfügung Erlaß Norm Mitteilung Unterweisung Anleitung Rundschreiben -Ordnung	Antrag Anfrage Gesuch Bestellung Vereinbarung Vertrag Reklamation Einspruch Entscheid Genehmigung Urteil .. ..
Grundtyp	informativ	instruktiv	direktiv	
Sprachfunktion	deskriptiv	instruktiv	direktiv	

Schema för klassifikation av facktexter

facktext har fått en viss form. Språkdragen – t ex en hög andel facktermer, passivformer och presensformer – är ingen enkel och direkt följd av en texts funktion, särskilt som flera funktioner kan blandas i en och samma text.

Fackspråkssituationer och facktexter

I bokens mest omfattande kapitel analyserar författarna ett stort antal texter från tre fackområden. Läsaren får sålunda en rik provkarta på fackspråkstext.

Från ett finmekaniskt företag hämtar de dokument från planering, utveckling, konstruktion, marknadsföring och utbildning.

Från det tyska fotbollsforbundet hämtar de regler, rundskrivelser, domarprotokoll, fackpressartiklar och broschyrtext.

Diagnostik, vård, intygsskrivning och utbildning ger prov på medicinsk facktext.

De många texterna visar differentiering och mångfald. Därför frågar sig författarna om det går att för överblickens skull gruppera facktexter i meningsfulla kategorier. De presenterar själva ett förslag. Med utgångspunkt i de tre språkliga huvudfunktionerna, motsvarande textfunktioner och konventionella textdeklarationer tecknar de ett schema där många olikartade facktexter kan infogas.

Historiska och regionala aspekter

Arbetsdelningens utveckling visar Möhn och Pelka med ett exempel: på 1300-talet räknade man med ett dussintal typer av smeder. I en yrkesklassifikation från 1980 har antalet vuxit till drygt tvåhundra.

Begreppstillväxten och dess samband med ny teknik illustrerar författarna med exempel från järn- och stålproduktion, boktryckeri och datateknik.

På 1700-talet klarade man sig sålunda med 3 ståltermer. Ny teknik medförde att man på 1900-talet kunnat registrera drygt 200.

Boktryckeritekniken revolutionerades under 1800-talet; av 1800-talets boktryckartermer är endast 5 % belagda under 1700-talet.

Datatekniken tillväxer i dag: en datateknisk ordbok som i sin första upplaga år 1974 upptog 17 261 ord upptog i sin andra upplaga år 1979 hela 28 846 ord.

Tekniskt ordval kan vara regionalt differentierat. På den tid då varje järnvägslinje drevs som en egen enhet kunde lokomotivet heta: Lokomotive, Dampfwagen, Maschine, Lokomotivmaschine, Dampfmaschine, Dampfwagenmaschine. Dampfmaschinenwagen, Dampfperd, Dampfross. Genom samarbete och normering har sedermera floran av lokomotivtermer ansats.

Tekniskt och ekonomisk sinnat folk har ofta velat nedbringa antalet beteckningar för en och samma sak. Sålunda fastslog år 1777 en professor i Göttingen i teknik och ekonomi, citerad av Möhn och Pelka:

Det är besvärande att vissa verktyg och arbeten hos olika hantverkare har helt olika benämningar. Ville man bearbeta den tekniska terminologin filosofiskt eller systematiskt, så skulle de synonymer man avskaffade vara fler än de nya namn man behövde införa.

Fackspråk och allmänspråk

Gränsen mellan fackspråk och allmänspråk är vag och flytande, påpekar Möhn och Pelka. Ord från fackområden som är viktiga för allmänheten – trafik, medicin, postväsen m fl – blir allmänt spridda, likaså ord från allmänintressanta specialiteter – sport, foto, teve.

Ibland är de fackspråkliga begreppen så välbekanta för oss att vi använder dem bildligt: man hoppar på tåget, är på fel spår, är smalspårig, får upp ångan.

Dessutom tränger fackspråkets stildrag gärna ut i allmänspråket. Ord som *felparkerare*, *pendlare*, *ickerökare*, *bostadssökande*, *rörelsehindrad*, *ersättningsberättigad* är bildade efter ett vanligt fackspråkligt mönster.

Ove Oskarsson

Möhn, D och Pelka, R (1984): Fachsprachen/Eine Einführung. Tübingen: Max Niemeyer Verlag (Germanistische Arbeitshefte 30).

Bok om terminologiskt arbete världen över

Networking in terminology är en tegelstenstjock bok som ger en bred och aktuell belysning av terminologiskt arbete i så gott som hela världen. Boken är en sammanställning av de föredrag som hölls under Infoterm-symposiet i Wien våren 1985. (En rapport från symposiet var införd i TNC-Aktuellt 1985:2, s 6.)

Boken har många infallsvinklar. En del föredrag är koncentrerade till vad som görs både nationellt och internationellt inom vissa teknikområden, t ex gas, energi, miljöskydd. Andra föredrag beskriver mer allmänt vad som görs i ett land, t ex hur man lägger upp riktlinjerna för ett nationellt terminologiarbete.

Stor uppmärksamhet ägnas åt terminologi i standardiseringsarbetet, likaså åt översättarnas problem med facktermer. Terminologiteoretiska frågor som "när blir en term en term", "vilka discipliner gränsar till terminologi", "hur många betydelser har termen terminologi" osv tas också upp i flera föredrag.

Som en röd tråd genom alla föredrag går påståendet att samordning och samarbete är en nödvändig förutsättning för ett gott och pålitligt resultat av terminologiskt arbete. Fackmän och terminologer måste samarbeta i de enskilda projekten, sedan måste samordning ske mellan organ inom en bransch, mellan länder i en viss region (t ex NORDTERM), mellan flera länder i internationella sammanslutningar (t ex EG). Flera konkreta exempel ges på olika former av samarbete.

Boken innehåller fullständiga versioner på engelska eller franska av de föredrag (56 st) som presenterades vid symposiet.

Networking in terminology. International Cooperation in Terminology Work. Infoterm Series 8 K G Saur 1986. 642 s. (Boken kostar 98 DM och kan beställas genom förlaget under adress: K G Saur Verlag KG, Heilmannstrasse 17, D-8000 München.)

Ny ordbok från Språknämnden

I höst ger Svenska språknämnden ut en ny ordbok, **Ny-ord i svenskan från 40-tal till 80-tal**. Ordboken innehåller ungefär 8 000 nya ord, dvs ord som kommit in i svenskan efter andra världskriget.

Orden, som även kan vara nya användningar av gamla ord, är främst allmänspråkliga, men även tekniska termer finns med om de är allmänt kända. För varje ord an-

ges alltid ordets betydelse och antingen ett tidigaste be-
lägg eller en uppskattad datering av när ordet kom in i
svenskan. Dessutom anges, om det anses behövt, uttal
och böjning, etymologi, citat ur text där ordet ingår och
bruklighetsuppgift (stilvärde).

Längst bak i ordboken finns en baklängesordlista, där
alla bokens ord är sorterade alfabetiskt med utgångs-
punkt från sista bokstaven i orden.

Språknämnderna i Danmark och Norge har också de ar-
betat fram motsvarande nyordböcker på respektive
språk. I den svenska nyordboken finns därför i förekom-
mande fall danska och norska motsvarigheter till de
svenska uppslagsorden.

Notiser

Nya ledamöter i TNCs styrelse

Bo Ralph har efterträtt Alvar Ellegård som språkveten-
skapens representant i TNCs styrelse. Bo Ralph är sedan
1984 professor i nordiska språk vid Göteborgs universi-
tet. Han var med om tillblivelsen av Språkdata, den insti-
tution för språkvetenskaplig databehandling som Sture
Allén förestår, och var verksam inom Språkdata fram till
1982.

I det första numret av TNC-Aktuellt nästa år, 1987:1,
kommer Bo Ralph att redovisa sin syn på fackspråk och
terminologi.

Lars G Larsson på Industriförbundet har utsetts till in-
dustrins representant i styrelsen på en plats som varit va-
kant i flera år. Lars G Larsson är chef för miljö- och na-
turrensursavdelningen på Industriförbundet, en avdelning
som har hand om miljö- och energifrågor.

Ny medarbetare i TNCs kansli

Sven Radhe började på TNCs kansli i september. Han är
bergsingenjör och kommer närmast från Svenska Uni-
corn AB i Norrtälje. På TNC kommer Sven att arbeta
med standardgranskning, termfrågor och så småningom
ordlisteprojekt.

Citatet

Innan tillvaron segmenterades och begrepp som "de två
kulturerna", "holism", "tredje världen" och liknande
kom till, kunde en och samma människa skapa sig en hel-
hetsbild av världen och av sin tids vetande. En utredning
av termen *konstbyggnad* (TNC-Aktuellt 1982:5) visade
således på det så gott som glömda sambandet mellan
konst och teknik. En äldre betydelse av ordet *konst* är
nämligen 'mekanisk inrättning, maskin, maskiner, ma-
skinell anläggning'.

En helhetsbild av världen ger "Teknisk-Terminologisk
Ordbok öfver Svenska Språket", som utkom i sin första
upplaga 1837. Urval och redigering av termerna vittnar
om en behagfull blandning av dels principerna för en ord-
bok, dels principerna för en realencyklopedi. Låt oss tit-
ta närmare på några av de förklarade termerna:

teknisk förklaras med 'konstmässig'

teknologi sägs betyda 'anvisning att bedrifwa manu-
facturer och fabriker med fördel'

en *term* är 'ett uttryck, talesätt' medan *terminologi*
betyder 'läran om brukliga konstord'

nomenclatur i sin tur förklaras med 'namnlista, för-
teckning på termer i en wetenskap'

Författaren till denna ordbok är **August Pfeiffer**. Denne
visar sig vid närmare efterforskning i Kungl bibliotekets
bibliografier, biografier och uppslagsverk sorgligt obe-
kant. Redaktionen för Svenskt biografiskt lexikon låter
emellertid meddela, att en mångsysslare vid namn
August Pfeiffer nämns i ett översiktsverk om "Svenska
kopparkopparstickare och gravörer" (1944). Enligt denna källa
föddes **A P** i Stockholm 1777 och dog 1842 i Norrsunda
socken. Han utbildades till gravör och var verksam som
sådan men dessutom som tecknare, hovrättsnotarie och
– för en kortare tid – som altviolinist i hovkapellet. Han
utgav ett "Magasin för blomster-älskare och idkare af
trädgårds-skötsel" (1803) och bidrog med illustrationer
bl a till L Hollbergs "Beskrifning öfver bohuslänske fis-
karne" (1819-22) och en "Encyclopedie för barn"
(1819).

Av dylika intressen för vitterhet och naturalhistoria bär
ordboken från 1837 åtminstone tidstypiska spår. Om
dess författare är identisk med den ovan beskrivne mång-
sysslaren måste vi för tillfället lämna därhän. Men hur
tilltalande är inte tanken att vår förste sammanställare av
en teknisk-terminologisk ordbok var lika hemmastadd i
de sköna konsterna som i tekniken!

Upplysningar om ordboksförfattaren August Pfeiffer
mottages med tacksamhet av TNC-Aktuells redaktion!

Magdalena Gram

Termfrågor i urval

?

FRÅGA: Vad skall man kalla en plats där man säljer glas direkt vid glashyttan – *hyttmarknad* eller *hyttemarknad*? Den förra termen kan ju felaktigt leda tanken till *hytt*.

SVAR: **SAOB** ger många sammansättningar med båda varianterna, dvs både med *-e-* i fogen och utan, men man anger också att varianten med *-e-* främst avser äldre förhållanden.

SAOL ger enbart sammansättningar utan *-e-*. Trots risken för förväxling (som i praktiken torde vara minimal) rekommenderar TNC en sammansättning utan *-e-*, alltså **hyttmarknad**, eftersom det är ett modernare bildningsätt.

?

FRÅGA: En del firmor talar i sin reklam om "utsökta *skinnband*" och avser band som är klädda med en produkt av malet läder.

KO (Konsumentombudsmannen) har uppmärksammats på saken och har bett **Grafiska industriförbundet** om ett yttrande. Man tycker där att det är vilseledande att i detta sammanhang tala om *skinnband*. Vad anser TNC?

SVAR: Här är tre definitioner:

1. bokband med pärmar helt överklädda med skinn (Persson 1956, Grafisk ordbok)
2. bokband helt framställt av skinn (Frändberg 1947)
3. bokband bundet i skinn (**SAOB**)

I **SAOB** definieras skinn som 'om (tunt) avhårat o. vanl. garvat skinn (använt bl.a. till bokbindning, möbelklädsel o. kläder); (tunt) läder.'

SAOBs definitioner ger knappast utrymme för konstprodukter av det slag som firmorna med de "utsökta skinnbanden" använder.

?

FRÅGA: Har TNC definierat orden *het*, *varm*, *ljum*, *kall* med temperaturgränser?

SVAR: Nej, orden är vaga och bör vara det. Gränserna ges vid en aktuell tillämpning. I **Energiordlistan** anges temperaturgränser för *varmvatten*, men där hänvisar vi till Svensk byggnorm och till Ångpanneföreningens normer.

?

FRÅGA: Jag söker en benämning för en *funktion* som innebär ett val mellan utskrift på ett papper i liggande format och ett i stående format. Jag vill inte gärna säga *format*, eftersom detta kunde leda tanken till papperets storlek.

SVAR: TNC föreslår **skrivledd** som namn för funktionen.

?

FRÅGA: I vanlig skrivmaskinsskrift får varje tecken samma utrymme på papperet, oavsett tecknets bredd. Vad kallas detta skrivsätt?

SVAR: Avancerade skrivare skriver med *teckenanpassat breddsteg*, liksom en gång IBMs Composer. Nu har detta blivit så vanligt att man behöver ett namn också för det för skrivmaskinen normala *jämna breddsteget*.

TNC föreslår **fast breddsteg**.

?

FRÅGA: Typerna på ett skrivhjul sitter fästa på armar som utgår från hjulet. Vad kallas en sådan *arm*?

SVAR: Varför skulle man inte kunna tala om **skrivhjulets typarmer**?

?

FRÅGA: Kan man kalla de strödagarna som inleder vissa år (före vecka 1) för *vecka 0*?

SVAR: I **SIS 01 02 12** står det att de strödagarna, t ex 1/1–2/1 1977, räknas till **vecka 53** föregående år och inte till någon vecka 0.

?

FRÅGA: Om man delar in dygnet i timintervall, hur bör man då numrera intervallen? *0, 1, 2 . . . 23* eller *1, 2, 3 . . . 24* eller *1, 2, 3 . . . 23, 0*?

SVAR: Vid timintervall är det rimligt att intervallsbe-teckningen följer klockslaget, dvs **0, 1, 2, 3 . . . 23**. *Kl 8.30* hör då till intervall 8.

?

FRÅGA: Vilket är det vanligaste svenska ordet för engelskans *workshop*?

SVAR: Ordet översätts ofta med **seminarium** som skulle kunna definieras som 'undervisningsform vid universitet o. högskolor med syfte att uppöva deltagarnas vetenskapliga självverksamhet (gm föredrag, uppsatser, diskussioner m.m.)' (hämtat ur Illustrerad svensk ordlista).

TNC